

## ПОЛЬСЬКА ЛІТЕРАТУРА І КУЛЬТУРА НА РУСІ У XVII І XVIII СТОЛІТТІ

У цій статті представлено аналіз видання Ришард Лужний. **Письменники кола Києво–Могилянської академії і польська література. З історії культурних польсько–східнослов'янських зв'язків XVII–XVIII ст.** — Краків, 1966. — 169 с. і 4 фотографії. Наукові зошити Ягеллонського університету CXLII. **Історично–літературні праці, зошит 11.** (Ryszard Łużny. *Pisarze kręgu Akademii Kijowsko–Mohylańskiej a literatura polska. Z dziejów związków kulturalnych polsko–wschodnio–słowiańskich XVII–XVIII w.* — Kraków, 1966. — 169 s. i 4 zdjęcia. *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego CXLII. Prace Historycznoliterackie, zeszyt 11*).

Згадаємо спочатку видану в 1900 році книжку Олександра Яблоновського «Києво–Могилянська академія. Історичний нарис на фоні загального розвитку західної цивілізації на Русі» («Akademia Kijowsko–Mohylańska. Zarys historyczny na tle rozwoju ogólnego cywilizacji zachodniej na Rusi»). Вона відображала не повною мірою, але відповідно до тогочасного стану досліджень, роль польської літератури і культури в історії Києво–Могилянської академії, створеної на початку XIX століття після розпуску заснованого в 1632 році Петром Могилою попереднього навчального закладу. Видання Яблоновського було сприйнято несподівано критично. Так, у журналі «Труды Киевской Духовной Академіи» (№ 3 від 1902 року) з'явилася стаття «Урок с Запада», у якій Яблоновського звинувачено в необ'єктивності та перебільшенні значення польської мови і культури в науковому житті Київської академії. Але це не був удар із відкритим забралом<sup>1</sup>. Автор сховався під криптонімом Ф.Т., ніби йому не вистачило сміливості на заперечення очевидних фактів, які раніше не обговорювалися в ряді попередніх руських публікацій. Ці факти досить широко розкривав дещо раніше Еміліан Огоновський у своїй «Истории русской литературы» (Львів 1887, т. 1–4), що була першою спробою повного опису українського письменництва, де автор згадував роль і значення (з певними застереженнями) письменників кола Києво–Могилянської академії, які в тому числі

---

<sup>1</sup> А. Яблоновський відповів рецензентові статтею W sprawie «Akademii Kijowsko–Mohylańskiej», *Kwartalnik historyczny*, R. XVI (1902), s. 549–586.

писали польською мовою, а більш ранній період (роки 1386–1632) називав навіть (скоріше з політичного погляду) польсько–руським періодом.

Варто також згадати точку зору Івана Франка. Франко оцінював літературну діяльність учителів і учнів «київської школи», таких як: Інокентій Гізель, Сильвестр Косів, Іоанікій Галятовський, Лазар Баранович, Симеон Полоцький, Дмитрій Ростовський, Степан Яворський та ін., що на той час в Україні були найбільш життєздатним та власне єдиним великим літературним середовищем, — не лише з погляду впливу на розвиток літературної мови, але й враховуючи вплив цього творчого середовища на піднесення загального рівня української культури. У першому випадку оцінка була радикально негативною. Те, що письменники цього наукового кола використовували польську, церковнослов'янську, російську, латинську мови як літературні й лише іноді (тільки деякі письменники) українську, яка тільки формувалася з руської мови як знаряддя народної літератури, надовго загальмувало правильний розвиток останньої і, звичайно, не сприяло розвитку національної літератури. «Така строкатість — писав Франко, — на превеликий жаль для правильного розвитку літературної мови Русі, триває до кінця XVIII століття»<sup>1</sup>.

Однак оцінка Франка стосувалася не лише мови, у ній детально розглянуто вклад письменників кола «київської школи» в українську культуру. І, звичайно, у такому широкому розумінні він також позитивно охарактеризував вплив польської літератури і культури на Русі. Цей вплив сягав, підкреслює Франко, завдяки Києво–Могилянській академії далеко на схід, після 1685 року аж до Москви, коли деякі з київських письменників переїхали до царської столиці<sup>2</sup>.

Те, що цей період, особливо XVII століття, відзначався найбільшим, поширеним на схід, культурним впливом Польщі — загальновідомий факт. «Ці впливи, — писав колись Олександр Брюкнер, — охоплювали усі прояви життя, незважаючи на мовну й релігійну різницю, і для Русі велике значення мали всі польські звичаї, вона наслідувала польські зразки, найбільше в навчанні й літературі»<sup>3</sup>. Учений, який мав чималі наукові заслуги на цій ниві<sup>4</sup>, говорив про необхідність ґрунтовних досліджень даної про-

---

<sup>1</sup> I. Franko, Charakterystyka literatury ruskiej XVI–XVIII wieku, Kwartalnik Historyczny, R. VI (1892), s. 712.

<sup>2</sup> Там само, s. 718.

<sup>3</sup> A. Brückner, Pieśni polsko–ruskie, Pamiętnik Literacki 1911, s. 181.

<sup>4</sup> Поп.: А. Brückner. Pieśni polsko–ruskie, Pamiętnik Literacki 1911, s. 181–197 та його Pieśni ruskie, там само, 1913, s. 217–219.

блематики, а також про обов'язкове вивчення архівів, у яких знайшлося б не одне цікаве відкриття як для історії руської літератури, так і польської. Адже раніше бібліотечні та архівні пошуки, а ще частіше випадкові відкриття, приносили позитивні результати, іноді навіть дуже плідні. Були віднайдені невідомі руські або русько-польські збірки поезій та пісень (нерідко вони містили також тексти польською мовою), варто лише поглянути на знахідки і наукові праці Михайла Грушевського, Володимира Перетца чи різностороннього Івана Франка<sup>1</sup>. І якщо ми тут згадуємо вищенаведені обговорення і деталі, то не лише для того, аби додати кілька дрібниць, пропущених у праці, описаній нижче, але передусім для того, аби підкреслити вагомість питання історії польсько-руських культурних зв'язків у XVII і XVIII столітті, аби довести, що постулат Брюкнера залишається актуальним до сьогодні, особливо щодо польськомовних письменників на Русі. Тому добре, що наявну в цьому питанні прогалину значною мірою заповнила книжка краківського русиста, а також дві попередні статті цього автора, надруковані в «Славія Орієнталіс»<sup>2</sup>.

Цінність згаданої на початку книжки Ришарда Лужного «Письменники кола Києво-Могилянської академії і польська література» головним чином полягає в тому, що висвітлені в ній питання спираються на нові архівні матеріали, цікаві не лише для русистів, але більшою мірою також для істориків польської літератури, адже в ній представлені факти про польську літературну творчість київських письменників. Ця книжка формально поділена на три частини, перша з яких вводить у проблематику усієї праці, а, отже, є вступом до двох наступних частин, що становлять її основу. Друга частина містить найбільше, мабуть, нових фактів та відкриттів і майже повністю спирається на архівні матеріали, які раніше не досліджувалися. У ній на підставі ґрунтовного аналізу збережених підручників чи рукописів поезії і риторики показано, в якому обсязі і в якій концентрації проявилася польська культурна традиція, головним чином, звичайно, літературна, у навчальній практиці Києво-Могилянської академії. Сама структура академії була пронизана традицією польського шкільництва, а деякі з київських викладачів (І. Гізель, Л. Баранович, І. Яворський та ін.) були вихованцями польських навчальних закладів, що мало вплинути на їхню професійну діяльність. Лужний ретельно дослідив латинські компен-

<sup>1</sup> Поп.: А. Brückner, *Pieśni polsko-ruskie, Pamiętnik Literacki* 1911, s. 183.

<sup>2</sup> Teofan Prokopowicz a literatura polska, *Slavia Orientalis* 1965, nr 3, а також Psalterz rymowany Symeona Polockiego i Psalterz Dawidów Jana Kochanowskiego, там само, 1966, № 1.

діуми та рукописні підручники як анонімні, так і відомих авторів (наприклад, С.Полоцького). Вони спираються переважно на польські зразки, на теоретичні підстави поетики Сарбевського (це в деяких випадках легко встановити), але використаний у них літературний матеріал — що особливо цікаво — щедро запозичений із польської літератури. Тут часто наведено цитати наших поетів як латиною (особливо Сарбевський), так і польською мовою. Найчастіше це Ян і Пьотр Кохановський, Веспазіан Коховський і Самуель Твардовський, хоча не бракує й низки інших, менш відомих прізвищ. Вищезгаданим поетам, як найпопулярнішим серед київських професорів у навчанні поетики й риторики, Лужний навіть присвятив окремі розділи, у яких висвітлив та оцінив їх роль і значення у формуванні київської «науки про літературу» у цей період.

Переїмання теоретичних засад і канонів поетики з польського письменництва, а передусім часте використання польської поезії як матеріалу для прикладів у викладенні принципів поетики — це одна зі сторін питання. Другою, не менш цікавою стороною, є власна польськомовна поетична творчість київських авторів, яка часто включалася до рукописних конспектів лекцій чи підручників. Вона становить певний анклав польської поезії, невідомої, але дуже численної. Серед цього доробку трапляються твори з правильною формою і високим художнім рівнем, як, наприклад, вірш Степана Яворського в поетиці від 1719 року, повністю наведений Лужним (ст. 86), початок якого звучить так: «Де ти, гучна Славо, в якій частині світу?» («Gdzieś, głośnobrzmiąca Sławo, w której świata stronie?»). Іноді це були переклади (наприклад, пера Т. Прокоповича) класичних авторів польською мовою, або вірші, що наслідують якогось із польських поетів. Лужний подає значну кількість прикладів, наводить фрагменти творів і у багатьох випадках намагається вказати польські джерела і зразки. На увагу заслуговує також факт, що в багатьох творах домінує польська тематика, особливо історична, а найбільш характерним із цієї точки зору прикладом є додана до риторики Іларіона Ярошевицького від 1703 року віршована історія Польщі, тобто цикл віршів, укладений у хронологічному порядку, про окремих польських правителів — від Леха до Собеського. Вони наскрізь пронизані — що досить знаменно — польським патріотизмом, як, зрештою, і більшість наведених у згаданій книжці, (наприклад, у вірші про Ванду, чи про Генрика Валечного, с. 57)<sup>1</sup>.

<sup>1</sup> Скоріше за все, це результат переможного впливу і популярності польської історіографії на Русі, особливо Стрийковського і Бельського. Див., наприклад:

У третій частині (с. 109–141) автор розглядає діяльність трьох письменників: Симеона Полоцького, Лазаря Барановича та Теофана Прокоповича, творчість яких представлена скромним вибором їхніх віршів, уміщеним у додатку (с. 145–161), але не тих віршів, що представлені в тексті праці, що, звичайно, збагачує книжку. Автор пояснює, що обмежився тут лише «постатями першоплановими в цьому колі» (с. 109), натомість оминув інших, чий прізвисько багаторазово з'являються в розділах про поезику й риторичку. Вибір, без сумніву, був обов'язковим, адже детальний розгляд усіх письменників, пов'язаних з Академією, включаючи й другорядних поетів, вимагав би подальших і складних пошуків та досліджень, неспівмірних з результатом. Але виникає питання, чи такий вибір був найбільш вдалим, і чи «першоплановість» стосується лише літературних досягнень? Ці питання не виникають стосовно Полоцького чи Прокоповича. Обидва, без сумніву, є найвидатнішими з усієї плеяди київських поетів, що писали польською мовою, і заслуговують на більшу увагу. Варто підкреслити, що з польського письменництва вони до цього часу були виключені (хоча ім'я Прокоповича трапляється, наприклад, у Естрайхера), і відкриває їх історії нашої літератури власне Лужний. Особливо твори Симеона Полоцького періоду 1648–1656 тут вперше були опубліковані з рукописів. Сумніви викликає лише Баранович, і то з двох причин. По-перше, він давно вже міститься в наших бібліографіях (Естрайхер, «Корбут» і «Новий Корбут»), включений до історії польської літератури, починаючи з М. Вишневського, і згадується у багатьох працях, як, наприклад, у книзі Т. Грабовського «З історії унійно-православної літератури в Польщі» («Z dziejów literatury unicko-prawosławnej w Polsce»), 1630–1700 (Познань, 1922). Крім цього, мабуть, уся його творчість доступна у друкованих виданнях. По-друге, він поет досить посередній, що підтверджує також оцінка Лужного. У такій ситуації ми б охочіше бачили на місці Барановича, наприклад, Степана Яворського, поета майже невідомого, і як можна зрозуміти з його вірша, наведеного на с. 86 — талановитішого. Але в даному випадку можна згадати вислів, що отримавши багато, хочеться отримати ще більше. Адже праця Лужного несе багато нового, містить відкриття і збагачує наші знання про польську літературу епохи бароко, про що говорилося вже кілька разів.

---

S. Ptaszyckiego, *Ruskie przekłady kronik Bielskiego i Strykowskiego*. Karta z dziejów promieniowania kultury polskiej na wschód, *Pamiętnik Literacki* 1933, s. 168; а також свіжу працю радянського дослідника А. І. Рогова. Русско-польские культурные связи в эпоху возрождения (Стриковский и его «Хроника»). — Москва, 1966.